

Van Goghs intimi. Vrienden, familie, modellen

Van Gogh's Inner Circle: Friends, Family, Models

Aanvraag Brabant C

Van Gogh en Het Noordbrabants Museum en het tentoonstellingsconcept
december 2018

Vincent van Gogh

Madame Roulin Rocking the Cradle (La berceuse), 1889

The Art Institute, Chicago, Helen Birch Bartlett Memorial Collection

Van Gogh en Het Noordbrabants Museum

In 2016 organiseerde Het Noordbrabants Museum de tentoonstelling *Jheronimus Bosch - visioenen van een genie*, die ruim 420.000 bezoekers naar het museum in Den Bosch bracht en prestigieuze prijzen won, waaronder de Apollo Exhibition of the Year Award en - als eerste Nederlandse museum - de Global Fine Art Award. Na deze zeer succesvolle tentoonstelling komt het museum in 2019 opnieuw met een expositie die is gewijd aan een beroemde Brabantse kunstenaar: Vincent van Gogh.

Van Gogh in Het Noordbrabants Museum

Het Noordbrabants Museum beschikt op dit ogenblik over twaalf werken van Vincent van Gogh. Van Gogh schilderde ze in en rondom Nuenen, de plek in Brabant waar hij het grootste deel van zijn leven in Nederland als kunstenaar heeft gewerkt. De schilderijen behandelen bijzondere aspecten en vertellen samen het verhaal van Vincent van Gogh in zijn Brabantse periode. Hij werd hier geboren, groeide hier op en werd hier gevormd. Ook in Frankrijk dacht hij regelmatig terug aan zijn Brabantse jaren en schreef hij hierover aan zijn broer Theo:

Ik verheug mij reeds op kerstmis, twee jaar geleden deden wij 's avonds die wandeling in de sneeuw, weet gij dat nog, toen wij de maan zagen op komen boven Mariënhof. Den avond toen ik, dien kerstijd, van den Bosch naar Helvoirt reed in een open karretje herinner ik mij nog zoo goed, het was geducht koud en glad op den weg, wat zag den Bosch er mooi uit, de marktplaats en de straten met sneeuw en de huizen donker met sneeuw op de daken, Brabant is toch Brabant, en 't Vaderland is toch het vaderland, en landen der vreemdelingschappen zijn landen der vreemdelingschappen. En hoe vriendelijk zag Helvoirt en de lichten in het dorp en den toren tusschen de besneeuwde populieren er dien avond uit, in de verte van den weg naar 's Bosch af gezien.— Maar 't is de liefde die 't alles zoo groote schoonheid en leven geeft.

(brief 089, 26 augustus 1876)

Dicht bij Van Gogh

Over misschien wel de beroemdste kunstenaar van Nederland willen we alles weten: wie was hij, hoe werkte hij en wat dreef hem? Diverse Nederlandse instellingen maken het leven en werk van Van Gogh al toegankelijk. Van Gogh is één van de grootste zonen die Brabant heeft voortgebracht; daarom verdient Van Gogh een mooie plek in de vaste opstelling van Het Noordbrabants Museum. Ook in het tentoonstellingsprogramma staat Van Gogh met regelmaat geprogrammeerd. Recente voorbeelden zijn de tentoonstellingen *Rondom de Pastorie* in 2015 en *Van Gogh doorgelicht* en *Loving Vincent*, beide in 2017.

Daarnaast heeft het museum binnen Brabant een centrale rol in het verbinden van de kunst en de geschiedenis van Van Gogh met het aan Van Gogh gerelateerde cultureel erfgoed, verspreid over de provincie. Het Noordbrabants Museum is dan ook vanaf het begin af bestuurlijk en uitvoerend actief binnen het samenwerkingsverband *Van Gogh Brabant*. Met *Van Gogh Brabant* is, met steun van de provincie, de laatste jaren een flinke slag gemaakt om de diverse Van Goghlocaties en Van Goghmonumenten in Brabant op de kaart te zetten. Ook nationaal en internationaal dragen wij graag ons steentje bij aan het vergaren en delen van kennis over het leven en werk van Vincent van Gogh door onze deelname aan het samenwerkingsverband *Van Gogh Europe*.

Tentoonstellingsconcept

Aanleiding en belang

Het Noordbrabants Museum heeft de ambitie zich blijvend te positioneren tot een van de topmusea buiten de Randstad, een must-see voor elke Brabander, met minimaal 200.000 bezoekers per jaar en een klantwaardering van 8 of hoger. Om deze ambities te bereiken wordt voortdurend geïnvesteerd in een verdere verbetering van het aanbod van tijdelijke tentoonstellingen en het bereiken van meer bezoekers. Speciale aandacht gaat daarbij uit naar Vincent van Gogh, de internationaal bekende schilder die vanwege zijn band met Brabant om meer aandacht binnen de vaste collectieopstelling vraagt. In de beleidsplannen van het museum wordt Van Gogh gedefinieerd als één van de kernkunstenaars van Het Noordbrabants Museum. Hij is de komende jaren het onderwerp van zowel grote als kleine exposities.

Het Noordbrabants Museum toont als enige museum in Zuid-Nederland originele werken van Vincent van Gogh. Deze zijn te zien in Het Verhaal van Brabant, meer specifiek in een paviljoen gewijd aan Van Gogh en zijn Brabantse periode. Na drie recente spectaculaire acquisities heeft het museum nu drie schilderijen in eigendom (*Spittende boerin*, *Collse watermolen* en *Stilleven met flessen en schelp*) en één aquarel (*De tuin van de pastorie te Nuenen*) beschikt het museum onder meer over twee permanente bruiklenen van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en enkele tijdelijke bruiklenen van het Van Gogh Museum en een aantal particulieren.

Sjraar van Heugten, voormalig hoofd Collecties van het Van Gogh Museum in Amsterdam, is gevraagd om als gastconservator een concept voor een Van Gogh-tentoonstelling te ontwikkelen.

Deze Van Gogh-tentoonstelling in 's-Hertogenbosch is een uitgelezen kans voor Het Noordbrabants Museum om

- de naamsbekendheid en de reputatie van Het Noordbrabants Museum verder te verstevigen;
- Van Gogh nog meer te verbinden aan de regio en meer specifiek aan het museum;
- Brabanders trots te laten zijn op een van de iconen van Brabant; en
- een andere, nog grotendeels onbekende kant van Van Gogh te belichten.

Tentoonstelling

Ondanks de vele Van Gogh tentoonstellingen die wereldwijd georganiseerd worden, werd er nooit een aan dit onderwerp gewijd. De expositie *Face to face* in 2000 met enkele venues in de VS ging weliswaar over Van Goghs portretten en figuurstukken, maar besteedde geen specifieke aandacht aan Van Goghs intieme kring. De tentoonstelling in Het Noordbrabants Museum heeft daarentegen een focus op de personen die een belangrijke rol speelden in zowel leven als werk van Vincent van Gogh. Vincent van Gogh was in werk en leven een gepassioneerd man, die veelal complexe verhoudingen had met familie, vrienden en collega-kunstenaars. Zijn relaties waren vaak sterk en langdurig, maar hij wist met zijn uitgesproken karakter ook mensen van zich te vervreemden.

Wat de tentoonstelling dus bijzonder maakt is dat ze de mens achter de kunstenaar zichtbaar maakt. Als bezoeker kom je - door het persoonlijke en intieme verhaal - heel dicht bij Van Gogh. De

tentoonstelling vertelt het verhaal over Van Goghs banden met zijn familie, kunstenaarsvrienden en modellen en de impact die deze vaak langdurige en warme relaties hadden op zijn leven en werk. Zo geeft de expositie de bezoeker een blik op de kunstenaar die sterk afwijkt van het meer gangbare beeld waarin Van Gogh vaak als eenzaam en weinig gewaardeerd wordt beschreven.

Niet alleen werken uit zijn oeuvre zeggen iets over die relaties, er zijn ook talrijke documenten die daar inzichten in geven, zoals bijvoorbeeld poëzieboekjes die Van Gogh maakte voor Theo en voor Matthijs Maris, en brieven van en aan Van Gogh. Met zijn kunstenaarsvrienden wisselde Van Gogh bovendien werken uit, en enkelen maakten portretten van hem. Al deze aspecten komen in de tentoonstelling aan de orde. Verder zullen (zelf)portretten van bevriende kunstenaars worden opgenomen en in relevante gevallen voorbeelden van hun werk.

In de tentoonstelling nemen we de bezoeker mee langs familie en vrienden en modellen van Brabant tot Zuid-Frankrijk en tenslotte Auvers-sur-Oise.

‘Een ding - als ik U te lastig word - laat dan de vriendschap blijven’

Aan Theo vanuit Den Haag, zaterdag 18 augustus 1883

Verhaallijn

In *Van Goghs intimi. Vrienden, familie, modellen* zullen circa 95 werken te zien zijn: schilderijen en werken op papier waaronder tekeningen, prenten, brieven en schetsboekjes. De selectie bestaat uit bijzondere bruiklenen van verschillende binnen- en buitenlandse musea en particuliere collecties. De tentoonstelling volgt een chronologische verhaallijn, waarin vrijwel alle belangrijke episodes uit Vincents leven aan bod komen.

Vroege jaren

Op de vroege vriendschappen van Van Gogh wordt in de tentoonstelling slechts beknopt ingegaan. Er is maar weinig bekend over de meeste van die vroege vrienden. Wel wordt uitvoerig aandacht besteed aan het gezin en de familie Van Gogh omdat die cruciaal waren voor Van Goghs ontwikkeling. Theo van Gogh - zonder enige twijfel de belangrijkste persoon in Van Goghs leven – krijgt daarbij uitgebreid aandacht. Ook bij de band van de jonge Vincent als aspirant-kunsthandelaar in Den Haag (en in latere jaren) met zijn werkgever H.G. Tersteeg en diens gezin wordt vroeg in de tentoonstelling stilgestaan. Dit gebeurt onder andere aan de hand van de schetsboekjes voor Betsy en een door Vincent geschreven condoleancebrief aan Tersteeg.

Van kunsthandelaar tot evangelist tot kunstenaar

Na zijn vertrek uit de kunsthandel in 1876 breken roerige jaren aan voor Van Gogh. Van Gogh vestigt zich eind 1878 in De Borinage, waar hij bijna twee jaar zal blijven. Hij is er vooral een eenling, raakt vervreemd van zijn familie en maakt er een diepe crisis door. Hij besluit in augustus 1880 kunstenaar te worden en vestigt zich in oktober van dat jaar in Brussel om daar onderwijs aan de kunstacademie te gaan volgen. Hij ontmoet er Anthon van Rappard, die zijn belangrijkste vriend zal worden in zijn

Nederlandse jaren. De kunstenaar Van Rappard wordt hier geïntroduceerd, maar krijgt in Den Haag/Nuenen bijzondere aandacht.

Etten - Den Haag

Van Gogh verhuist in april 1881 naar Etten, waar Van Rappard hem zal opzoeken. Daar wordt Vincent in de zomer van 1881 verliefd op zijn nicht Kee Vos. Zijn hardnekkige volharden leidt in december tot een felle ruzie en Van Gogh besluit zich in Den Haag te vestigen. Een belangrijke reden daarvoor is dat hij in augustus en november-december zijn aangetrouwde neef Anton Mauve in Den Haag had opgezocht en van hem belangrijke lessen had gekregen. In dit deel komt ook de breuk van Van Gogh met Mauve en Tersteeg ter sprake.

Van Gogh gaat in Den Haag geruime tijd kameraadschappelijk om met George Breitner. Verder lijkt wat kunstenaars betreft alleen de relatie met Théophile de Bock wat meer diepgang te hebben gehad, al had Van Gogh wel contact met andere schilders. Een constante is de relatie met Van Rappard, met wie hij brieven en prenten uitwisselt.

In Den Haag gaat Van Gogh samenwonen met de zwangere Sien Hoornik en haar dochter, wat leidt tot de breuk met Mauve en Tersteeg. Het is de enige keer in Van Goghs leven dat hij een eigen gezin heeft. Het is voor hem van groot belang en er zal zeer uitvoerig bij worden stilgestaan. Sien is bovendien een belangrijk model voor Vincent. In dit deel van de tentoonstelling wordt aandacht besteed aan Van Gogh als modelschilder, waarbij met name ook zijn favoriete model Adrianus Zuyderland wordt uitgelicht.

Nuenen, terug bij het gezin Van Gogh

Van Gogh verbreekt in september 1883 zijn relatie met Sien Hoornik en vertrekt voor drie maanden naar Drenthe, om zich vervolgens in Nuenen bij zijn ouders te vestigen. Hij woont bij hen in de pastorie en heeft daar aanvankelijk een krap atelier. Vanaf mei 1884 huurt hij een ruimte bij koster Schafraat; een jaar later zal hij daar ook gaan wonen. Hij schildert de pastorie, de pastorietuin en het kerkje waar zijn vader predikt. Van Gogh had vanaf de zomer van 1884 een dramatische liefdesrelatie met buurvrouw Margot Begemann, waarop de relatie met zijn vader en moeder verder bekoelde. Van Rappard blijft Van Goghs belangrijkste kunstenaarsvriend en brengt hem in Nuenen in mei 1884 een bezoek van circa 10 dagen.

Leerlingen

In augustus 1884 ontmoet Van Gogh de Eindhovense zilversmid Antoon Hermans, die hem een opdracht geeft voor het ontwerpen van de vier seizoenen voor de eetkamer van zijn huis. De mannen bouwen een goede band op en in november begint Van Gogh schilderlessen te geven aan Hermans, Anton Kerssemakers en Willem van de Wakker, vooral door het schilderen van stillevens. Van Gogh heeft de sterkste band met Kerssemakers: zij gaan er samen op uit om buiten te schilderen, waaronder diverse Brabantse watermolens. Ook wordt aandacht besteed aan Van Goghs geschenk van het herfstlandschap aan Kerssemakers, de kopie die deze daar van maakte en Kerssemakers latere herinneringen aan Van Gogh.

De aardappeleters

Tijdens zijn uitvoerige voorbereidingen voor *De aardappeleters* gebruikt Van Gogh onder meer leden van het gezin De Groot als modellen, en uiteindelijk geeft hij hen weer in het tafereel van boeren die 's

avonds hun maaltijd nuttigen. Er is weinig bekend van zijn verhouding tot de diverse gezinsleden, maar hun relatie moet gezien de intensieve contacten goed zijn geweest. Van Gogh wordt er zelfs van beschuldigd Gordina de Groot zwanger te hebben gemaakt. Dat blijkt een onterechte beschuldiging, maar het duidt er wel op dat men in het dorp op de hoogte was van Van Goghs band met de familie.

Parijs

In november 1885 vertrekt Van Gogh naar Antwerpen, en drie maanden later naar Parijs waar hij bij Theo intrekt. Van Gogh volgt lessen in het atelier van Fernand Cormon en komt op die manier in aanraking met de jonge avant-garde. In dit stuk van de tentoonstelling gaan we uitvoerig in op deze contacten aan de hand van de diverse (zelf)portretten en het portret van Van Gogh door John Russell. Er is specifiek aandacht voor Bernard en Gauguin, die in de komende jaren Van Goghs belangrijkste kunstenaarsvrienden zullen worden.

Doordat de correspondentie met Theo in deze tijd stil valt is er relatief weinig bekend van Van Goghs andere Parijse vriendschappen. Hij schrijft aan zus Willemien: 'Ik voor mij heb nog voortdurend de meest onmogelijke en zeer weinig voegzame liefdeshistories waar ik in den regel slechts met schade en schande afkom.' [574] Dit is vermoedelijk een verwijzing naar zijn relatie met Agostina Segatori in Parijs, terwijl het 'nog voortdurend' waarschijnlijk verwijst naar de tragische affaire met Margot Begemann, waar zijn zus alles van weet.

Arles

Voor de Arles-sectie is op het moment van schrijven van deze toelichting een bescheiden aantal werken en documenten beschikbaar. Er zal aanvullend ook met afbeeldingen van enkele werken gewerkt moeten worden (Eugène Boch, Luitenant Milliet).

Aan de hand van *De Berceuse* (Chicago) en een of twee andere portretten van Roulin-familieleden, alsmede een brief van Joseph Roulin aan Van Gogh, wordt een kenschets gegeven van de relatie van de familie Roulin met Van Gogh. De lange reeks portretten getuigt van Van Goghs warme gevoelens voor dit gezin, en mogelijk riep het herinneringen op aan zijn eigen gezinsleven in Den Haag. Aan de hand van *De Arlésienne* (Rome) en een aantal brieven wordt de relatie tussen Van Gogh en Joseph en Marie Ginoux toegelicht.

Als Van Gogh - nadat hij zijn oor heeft afgesneden - is opgenomen in het ziekenhuis van Arles zoekt Signac hem in maart 1889 op. Hij helpt Van Gogh het Gele Huis - dat door de gendarmes is vergrendeld - open te breken zodat hij bij zijn werken kan. Na Signacs vertrek corresponderen de kunstenaars: de brief van Van Gogh aan Signac is in de expositie opgenomen, evenals de brieven van Signac aan Van Gogh. In de laatste jaren van zijn leven gaat Signac tweemaal naar Arles en maakt daar twee aquarellen van het Gele Huis.

Saint-Rémy

Voor de tentoonstelling is deze periode niet relevant, Van Gogh bouwt in de inrichting geen vriendschappen of noemenswaardige relaties op.

Auvers-sur-Oise

Voordat Van Gogh zich op 20 mei 1890 in Auvers-sur-Oise vestigt, brengt hij een bezoek van enkele dagen aan Theo, Jo en hun baby in Parijs. In Auvers-sur-Oise houdt Dr. Paul Ferdinand Gachet de gezondheid van Van Gogh in de gaten en de mannen raken al snel bevriend. Bij een bezoek aan de

amateur-kunstenaar Gachet duwt Gachet een etsplaat in Van Goghs handen, waarna Van Gogh ter plekke een portret van de dokter maakt. In de tentoonstelling zijn twee afdrucken van deze ets te zien: één van de hand van Van Gogh en een latere druk.

De dood van Van Gogh

Van Gogh overlijdt door eigen hand op 29 juli 1890 en wordt de volgende dag begraven. In de tentoonstelling wordt de begrafenis beschreven, onder meer aan de hand van de brief van Emile Bernard aan de criticus Albert Aurier. Een portret van Aurier en een (postuum) portret van Van Gogh door Bernard zijn in dit deel opgenomen. Theo ontvangt vele condoleancebrieven die getuigen van vriendschap voor Vincent en waardering voor zijn werk. Zes condoleancebrieven, onder meer van Pissarro, Toulouse-Lautrec en Gauguin, sluiten de tentoonstelling af.

Een aantrekkelijke tentoonstelling voor een breed publiek

De contouren van de tentoonstelling *Van Goghs intimi* tekenen zich steeds duidelijker af; een aantrekkelijke tentoonstelling die de bezoeker een totaalervaring biedt, over een nog relatief onbekende kant van de kunstenaar, namelijk zijn relaties met en verhouding tot familie en (artistieke) vrienden. Vincent van Goghs werk en levensverhaal zijn onverminderd populair.

Wij zijn ervan overtuigd dat de tentoonstelling een breed landelijk en internationaal publiek zal interesseren, omdat:

- er niet eerder in een expositie uitvoerig aandacht is besteed aan de wisselwerking tussen van Van Gogh en zijn intieme kring; de tentoonstelling geeft hiermee een verrassende nieuwe kijk op het leven van Van Gogh en biedt bezoekers een unieke gelegenheid om relatief onbekende aspecten over Van Gogh nader te bestuderen en te ervaren, en daarmee de kennis over Van Gogh uit te breiden en te verdiepen;
- de bezoeker het bezoek aan de tentoonstelling ervaart als een persoonlijke ontmoeting met Vincent van Gogh en de personen uit zijn intieme kring; als bezoeker kom je heel dicht bij de kunstenaar én de mens Van Gogh;
- de tentoonstelling een aantal bijzondere bruiklenen bevat, waaronder werken uit privécollecties (bijvoorbeeld een zelfportret van Gauguin, een brief van Van Gogh aan Paul Signac en twee aquarellen die Signac maakte van het Gele Huis) en werken die zelden of niet eerder te zien zijn geweest in Nederland (bijvoorbeeld de genoemde brief aan Signac en een *Arlésienne* die Van Gogh in Saint-Rémy schilderde);
- het de eerste grote Van Gogh-tentoonstelling in Brabant is sinds 1987/1988. Vincent van Gogh is een van de grootste zonen die Brabant heeft voortgebracht (zo niet de “grootste zoon van Brabant”): we maken Brabanders trots op een van de iconen van Brabant.